

Владе Симовић*

Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци

Жељко Будимир**

Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци

ЕВРОПСКА УНИЈА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА – ПРИЛОГ ИЗУЧАВАЊУ ПОЛИТИКЕ У ПЛУРАЛНИМ ДРУШТВИМА

Сажетак

Предмет истраживања овог рада су плурална друштва, механизми њиховог политичко-системског обликовања и функционисања – конкретно компаративно истраживање плуралности и консоцијацијског уређења Европске уније и Босне и Херцеговине. Историјско наслеђе вјерских, националних и идеолошких сукоба градивни су елементи плуралних друштва Европске уније и Босне и Херцеговине. Поред изразите културно-политичке плуралности, заједничка политичко-вриједносна тачка и основ компарације Европске уније и Босне и Херцеговине је консоцијацијска демократија. Компаративна анализа плуралних друштава и консоцијацијске демократије у Европској унији и Босни и Херцеговини и закључци које изводимо у раду доприносе укупном знању о плуралним друштвима и консоцијацијској демократији.

Кључне ријечи: плурална друштва, консоцијацијска демократија, Европска унија и Босна и Херцеговина

* Имејл-адреса: vlade.simovic@fpn.unibl.org.

** Имејл-адреса: zeljko.budimir@fpn.unibl.org.

Просјечан посјетилац Стразбура нема исти осјећај Француске, као што га носи у Клермон Ферану или Лиону. Грађевине, јела, аутохтона култура, језик и поријекло домаћег становништва даје им осјећај близине, па чак и нескривене припадности Њемачкој. Како и не би када ту живи око милион етничких Њемаца. Вијековима су Алзас и његов Стразбур били дио Светог Римског Царства, а касније и Њемачког рајха. Била је то деценијама крвава граница сукоба двије велике европске нације – француске и њемачке. Шта тек помислити о унутрашњим европским сукобима и подјелама ако се задесите у Белфасту, у трајно подијељеном граду између католика и протестаната. Овдје наводимо само неке од старих европских подјела одређених етничким и вјерским детерминантама, династичким и идеолошким сукобима. Додамо ли постојећим подјелама нове, настале у вријеме европског благостања када су се захваљујући колонизацији свијета западноевропске државе енормно обогатиле и постале пожељна мигрантска „лука” што је измијенило етничку, религијску и расну карту Европе, онда ствари постају још сложене. Толика разноликост европски континент чини изразито хетерогеним и плуралним.

Босна и Херцеговина је, у погледу вјерских, националних и социјалних подјела умногоме „Европа у малом”. У условима старих и нових подјела политичке елите у Европској унији, као и политичке елите у Босни и Херцеговини, а посебно теоретичари, од политиколога, историчара, социолога, па све до правника, морали су да дају одговор на питање стварања и одржавања политичке стабилности и функционалности система. Одговор је пронађен у механизмима консоцијацијске демократије. Упркос указивању на њене недостатке и различите исходе у државама у којима је овај облик демократије примјењиван, а о чему су писали теоретичари попут Пипе Норис (Norris 2002), Бенцамина Рајлија (Reilly 2001), Асима Мујкића (Мујкић 2010) и сличних, консоцијацијска демократија се ипак показала обликом демократског уређења који може да одговори изазовима дубоко подијељених друштава. Циљ овог рада је да објасни зашто је модел консоцијацијске демократије одговарајући за плурално и постконфликтно друштво у Босни и Херцеговини. У њему полазимо од тезе да је консоцијацијска демократија функционалан модел који се примјењује у Европској Унији и појединим њеним чланицама попут Белгије, Аустрије и Холандије која су плурална друштва, те је као такав примјењив и на Босну

и Херцеговину. Дакле, циљ овог рада није пропитивање теоријске основаности модела консоцијацијске демократије, него значај њене практичне примјене у Босни и Херцеговини, а полазећи од искустава Европске уније и дијела њених чланица у којима је извршена институционализација овог модела представничке демократије.

Дометима консоцијацијске демократије као модела за политичко-системско уређење плуралних и посебно постконфликтних друштва бавили су се бројни истраживачи у протеклих неколико деценија (Arend Lijphart, Alison McCulloch, John McGarry, Brandon O'Leary и др.). Они су истраживали велики број тема, од политичких партија, интересних група, избора, система дијељене власти, па све до федерализма. Иако су теме о консоцијацијској демократији и плуралним друштвима биле мање истраживане током осамдесетих година, оне се интензивније изучавају деведесетих и двије хиљадитих година, посебно због све комплекснијих односа унутар појединих друштава и потребе да се она политичко-системски редефинишу. Због тога и не чуди велики број текстова објављених у протекле двије деценије како на тему консоцијацијске демократије у Европској унији, тако и на тему консоцијацијске демократије у Босни и Херцеговини.

Тренд радикализације односа унутар плуралних друштава отворио је политичко, али и теоријско питање која су то, за њих, одговарајућа политичко-системска рјешења. Управо је ово теоријско питање усмјерио наше истраживање у дубље политиколошке анализе, враћајући нас на дефиницију плуралних друштава о којима је први писао Џон Сиденхајм Фурнивал (Furnivall 1948). Он је поставио јасну тезу у оквиру које дефинише да друштва са снажним расним, вјерским или националним разликама и сукобима своје вертикалне подјеле преносе у сферу политичког у виду формирања сегментисано обликованих партија, медија, образовних и сличних институција. Ово је природан процес у друштвима гдје постоји снажна дистанца између сегмената подијељеног друштва, посебно ако они имају историју ратних сукоба. Таква друштва не могу да остваре класичну представничку демократију, а посебно не могу да остваре њену „вестминистарску” форму.

Због тога се аутори попут Аренда Лајпхарта окрећу истраживањима облика демократије који би могао да се примјени у подијељеним и постконфликтним друштвима. Примјена подразумијева да тај облик демократије онемогући „тиранију већине” (кроз

механизме вета, паритета и институционалне аутономије) и да усмјерава легитимне представнике сегмената подијељеног друштва у „велике коалиције” које су основа за одржавање стабилности система и његове демократије. У својим научним радовима Аренд Лајпхарт овај облик демократије назива консоцијацијска (Lijphart 1992; Lijphart 2003). Њена практична примјена у Швајцарској, Аустрији, Холандији и Белгији показала се успјешном, иако има и примјера њених неуспјеха какав је у Либану. Уз све недостатке које има консоцијацијска демократија у Босни и Херцеговини (видјети детаљније у Kasarović 2005; Simović 2019) она више од двије и по деценије одржава мир и одређен ниво демократије и функционалности ове државе.

У низу научних радова и књига посвећених демократији у плуралним друштвима Arend Lajphart полази од тврдње да у политичкој теорији постоји велики број научних радова који доказују да је тешко постићи и одржати стабилну демократску власт у плуралним друштвима, али да то није немогуће (Lijphart 1992, 9). Тумачење демократије и политичке стабилности Аренда Лајпхарта прихватамо као полазну основу у одређењу ових појмова постављајући их у контекст нашег истраживања.

Због свега наведеног, једнако Аренду Лајпхарту, сматрамо да у плуралним друштвима не можемо говорити о моделу који може да испуни све „демократске идеале”, али може оне фундаменталне основе демократије неопходне једном друштву да би било демократско, као и политичку стабилност која се лајпхартовски огледа у низу остварених категорија попут одржавања политичког система, јавног реда, легитимности, учинковитости, велике вјероватноће опстанка демократског система и ниског нивоа потенцијалног грађанског насиља.

Европска унија и њене чланице захваљујући елементима консоцијацијске демократије имају остварен висок степен демократије и политичке стабилности. Он варира од највишег нивоа демократије и политичке стабилности у скандинавским земљама до далеко нижег нивоа демократије и политичке стабилности у, на пример, Хрватској, Бугарској и Румунији.

ЕВРОПСКА УНИЈА– КРАТКИ ПРЕСЈЕК ПЛУРАЛНОСТИ

Полазећи од одређења плуралних друштава Џона Сиденхајма Фурнивала (Furnivall 1948) према којем је ријеч о друштвима са снажним расним, вјерским или националним разликама и сукобима чије се подјеле преносе у сферу политичког, а њима још додамо и идеолошке, Европску унију можемо да одредимо као изразито плуралну заједницу. Проблем у дефинисању плуралности Европске уније, а у контексту Фурнивалове дефиниције, је тај што Европска унија није држава, већ заједница коју чини 27 међународно признатих држава које имају своја друштва, па се поставља питање да ли можемо говорити о друштву Европске уније или је то унија друштава њених држава-чланица. Расправа на ову тему је научно изазовна, али јој нећемо посветити даљу пажњу. Прихватићемо тезу да је Европска унија, с обзиром на међусобно историјско искуство њених чланица, плурална. Исто тако наглашавамо и да су неке од њених чланица према свим Фурниваловим параметрима такође плуралне. С друге стране, карактер плуралности се разликује од државе до државе. И док су, на примјер, Белгија и Шпанија национално подјељена друштва, Холандија је то вјерски (калвинисти и католици), али и идеолошки (социјалистички стуб нетериторијалне подјеле). Демографске промјене (протеклих деценија), посебно услед пресељења великог броја људи из различитих континената, културних и државних традиција, додатно су плурализовале простор Европске уније. Плуралност је све снажнија и политички све захтјевнија па су консociјацијска логика и институционални механизми добили снажну научну, али и политичку пажњу. Управо у оквирима консociјацијских механизма функционише Европска унија и неке од њених држава (попут Белгије). Но, све већи изазови плуралности наводе и друге државе ка том путу.

За потребе нашег рада маркираћемо које су то основне линије плуралности унутар Европске уније. Историјски посматрано најснажнија вертикала сукоба у европској историји била је религијска, потом међудржавна и међунационална, затим расна и на крају идеолошка.

Религија је одувјек играла велику улогу у обликовању Европе. Некада старе многобожачке религије временом је замијенило хришћанство које се са Истока проширило Европом. Без обзира на

почетне римске прогоне и бруталности хришћанство је захваљујући истрајности својих вјерника опстало. Како примјећује Тимоти Хол, хришћанска црква је расла „натоплена крвљу мученика” (Hol 2017, 94). Захваљујући преданости раних хришћана и снази њихове духовности римски цар Константин, доноси Милански едикт (313. године) којим је проглашена вјерска слобода. Био је то политички прагматичан потез, којим је отворен пут хришћанском обликовању Европе. Међутим, како је хришћанство постало саставни дио идентитета свих европских држава оно је постајало и предмет злоупотребе њихових елита. С једне стране владари су хтјели да покреде себи Цркву, а Црква владаре себи. Сукоби око премоћи унутар феудалног поретка између световних владара и црквене елите, добили су нову димензију са отварањем унутархришћанских сукоба, прво између католика и православних (1054. године), а затим и између католика и протестаната (1517. године). Продор ислама у Европу (711. године) додатно је усложио религијске односе на Старом континенту. Крсташки ратови вођени од 1096. до 1270. године имали су карактер „војно-колонизаторских подухвата европских народа ка Истоку” (Udaljcov, Kosminski i Vajnštajn 2011, 221), а због бруталности и злочина чињених од стране крсташа, оставили су дубоке посљедице како по исламско-хришћанске, тако и по православно-католичке односе.

Историја вјерских сукоба обиљежила је скоро сваки вијек европске историје. У том контексту Фернан Бродел пише: „Свако је стољеће имало своје задатке и своје битке: XIII борбу против катара; бурно XV ст. чувену расправу између концила и папинства (концили у Konstanzi и Baselu); XVI ст. збијање реформације и истовремено успоставу протуреформације (коју су проводили исусовци), евангелизацију Новог свијета, ауторитивне одредбе Тридентског концила (Trento, од 1545. до 1563). У XVII ст. јавља се јансенизам, у XVIII заоштрава се борба против поборника становитог атеизма који су били мање дискретни од „libertina” из претходног стољећа: та се борба са свршетком стољећа још није окончала, тек што је започела, већ избија Француска револуција” (Braudel 1990, 293).

Најзначајнији вјерски ратови су се дешавали током 16. и 17. вијека. Сукоби протестаната и католика изњедрили су „Аугзбуршки” (1555. године) и „Вестфалски мир” (1648. године). Првим је прокламовано начело „чија је земља, онога је и вјера”, док је другим прокламован принцип суверенитета и једнакости држава, њихових

права и обавеза, што је постало основа за дефинисање модерног међународног права. „Вестфалски мир” је последица „Тридесетогодишњег рата” (1618–1648) који се одвијао на простору централне Европе. Сукоб је имао вјерски карактер (католичко-протестантски рат), али и династички. У овом је рату страдала скоро трећина становништва простора на којем се одвијао војни сукоб. Ратне операције у источном дијеловима имале су велике последице по словенско становништво. Поједина истраживања говоре о томе да је само Чешка изгубила више од 2/3 становника (од 2,5 милиона становника из 1618. године свела се на 700.000 у 1650. години). Некада већинско, словенско становништво на Лаби и Одри, скоро је у потпуности ишчезло: „После рата њихова места заузели су немачки досељеници. Према томе, Тридесетогодишњи рат изазвао је знатне миграције немачког живља у раније словенске области и убрзао германизацију тих области” (Skaskin i Vajnštajn 2011, 358). Овај рат је отворио не само даље вјерске већ и расне сукобе (германске концепције расног потчињавања словенских народа) које су дуго присутне у Европи.

Расистичке теорије су „европски изум”. Оне су настале у „средњем вијеку, када су хришћански владари хтели да приграбе имовину јеврејских банкара (само су Јевреји могли да позајмљују новац са каматом, будући да је католичка црква то забрањивала)” (Diverže 1966, 21). Теоретичари и писци попут Артура де Гобина и Хјустона Стјуарта Чембрлајна развили су бројне расистичке идеје, које су свој најрадикалнији политички садржај добиле у књизи „Mein Kampf”, Адолфа Хитлера, и дјеловању његове Националсоцијалистичке њемачке радничке партије. Расизам је доктрина коју осуђују све најважније организације (ОУН и сл.) и повеље (бројне декларације о људским правима и спрјечавању расне или било које друге дискриминације људи) савременог свијета. Званичне институције и документи Европске уније посебно инсистирају на томе. Ово не чуди с обзиром на чињеницу да су у име расистичке идеје о „супериорности германске расе” у Другом свјетском рату, од стране нациста, на тлу Европе страдали милиони Јевреја, Рома, Словена и др. Иако је потиснут у јавном простору и у свјести највећег дијела становника, расизам живи у Европи међу разним неонацистичким покретима и идејама.

Поред вјерских и расних сукоба Европа је била мјесто империјалних, међудржавних, националних, али и идеолошких сукоба.

Највеће европске империје покоравале су бројне дијелове свијета (Македонија Александра Великог, Римска империја и касније Византија, затим Шпанија, Португалија, Француска, Велика Британија, Русија и касније СССР, Њемачка, Италија и др.) ширећи своју моћ и европске обрасце понашања. То је изазвало бројне антагонизме према европским државама и јачало је отпор према њима (Кина, Индија, Иран и бројне друге изваневропске земље). Поред ширења своје глобалне моћи и ратова које су водиле широм свијета, европске империје су се примарно сукобљавале у Европи.

Највећи сукоб европских сила десио се почетком 20. вијека. Први свјетски рат (1914-1918) био је највећи до тада виђен војни сукоб, а главни кривац тог сукоба била је империјална Њемачка. Код ње се, како наводи Херберт Џорџ Велс „свеопшта болест империјализма појавила у свом најжешћем и најпотпунијем виду” (Vels 2006, 673). Вијек и по прије почетка Првог свјетског рата, обиљежен је низом догађаја и процеса који су увели свијет у „Велики рат”. Француска револуција је, по много чему, била преломни догађај у историји Европе. О њеним дометима и данас се воде жустре расправе. Како примјећује Френклин Форд „много је уништила, много је створила, понекад само да би поново уништила”, такође наводећи и то да је Француска револуција уништила „старе непријатеље промена, али и оне који су били прави пророци промена” (Ford 2005, 160). Оно што се показало историјски тачним је оцјена да је Француска револуција дала примјер и мотив другима, чиме је устоличен „преображај Европе која је потом преобразила свијет” (Ford 2005, 160). У чему се огледао преображај, о којем пише Френклин Форд, као и бројни аутори прије њега, захтјевно је научно питање. Због тога ћемо се држати неколико устаљених теза.

Француска револуција показала је да „улица” може да сруши естаблишмент и војну структуру земље, увела је просветитељске и либералне идеје у јавни простор, дефинисала концепт модерне нације, покренула друштвене и политичке промјене које су биле радикалног карактера, обрачунавајући се са прошлошћу и бројним идентитетским категоријама. Истовремено, показала је како се из „логике улице”, као народног бунта, олако може ући у диктатуру, како се краткорочни политички, друштвени и економски успјеси, обиљежени радикалном трансформацијом, могу окренути у супротност и коначни неуспјех. Француска револуција је без обзира на симпатије милиона поборника „револуционаризма”, доказ како

је „еволутивност” далеко бољи и мање страдалнички концепт за неминовне промјене. А промјене које су кренуле у Европи означиле су коначни пад феудализма и успостављање капитализма као обилка привређивања. То је отворило један други идеолошки сукоб на релацији рад-капитал. Тај ће сукоб супротставити буржоаске и социјалистичке идеје из којих ће у коначноме произаћи Хладни рат, који ће опет бити један од тектонских стубова европских подјела и њене плуралности.

Међутим, прије идеолошких сукоба, европски простор у 19. и 20. вијеку обликују национални. Буђење и самодефинисање европских нација, који креће послје Француске револуције, отворило је простор сукоба који и данас трају у Европи. Тежње великог броја европских нација за стварањем државе сукобљавао се са империјалним интересима великих европских сила. Посебно су биле агресивне њемачка и аустријска политичка елита. Оне су на процес ослобођења балканских нација и стварање њихових држава гледале са великом нетрпељивошћу и антагонизмом, посебно на Србију. Са друге стране, у процесу ослобађања од Османског царства и добијања независности, балканске државе су се ослањале на Руско царство. За дефинисање будућности балканских држава и њихове државне и геополитичке домете биле су заинтересоване и Велика Британија и Француска. Довољно је било да се, послје Првог (1912–1913) и Другог балканског рата (1913), деси „Сарајевски атентат” па да се „давно припремљене машинерије” Њемачке и Аустроугарске империје упусте у „Велики рат”.

Први свјетски рат није био крај великих свјетских сукоба. Економска криза и лоше постављен систем међународних односа, јачање екстремних идеологија и одсуство демократске свијести, отворило је нови далеко већи сукоб – Други свјетски рат (1939–1945). Расне, империјалне, национал-шовинистичке, антикомунистичке и антидемократске идеје објединиле су се током двадесетих година у Нацистичкој партији Адолфа Хитлера. Занимљиво је да је ова партија финансијску помоћ добијала од крупних индустријалаца, примарно из Рура и Рајанске области (Gudac i Đorđević 1997, 84). Према тумачењима Жарка Гудаца и Мирослава Ђорђевића, у „немогућности да нађе излаз из кризе старим методама у оквиру система парламентарне демократије, њемачка буржоазија се сасвим окренула фашизму, помоћу којег је настојала да реши кризу у своју корист” (Gudac i Đorđević 1997, 84). Помогнути крупним капиталом,

а у условима свјетске економске кризе, слабљења парламентаризма и демократије широм свијета, њемачки нацисти су освојили власт (1933). Свега шест година касније (1939) почео је Други свјетски рат. Његовим завршетком, међутим, нису престали сукоби. Хладноратовска подјела свијета највише се огледала у Европи.

Са „трећеталасном демократизацијом” Европе дошло је до релаксирања унутаревропских односа, али не у свим дијеловима Европе. Сукоби и кризе су итекако присутни на рубовима Европске уније (Рат у Босни и Херцеговини (1992-1995), НАТО агресија на Србију (1999), сукоби у Украјини (2014-2022)). У самој Европској унији плуралности доприносе бројни сукоби на релацији: суверенисти-глобалисти, традиционалисти-модернисти, социјалдемократе-неолиберали, мале на супрот великих држава, европски југ на супрот европског сјевера, старе и нове чланице и сл. Међутим, све то опстаје у прилично успјешном пројекту званом Европска унија, највише захваљујући логици и механизмима консоцијацијске демократије који се примјењују у њеној политици. Ријеч је о паритету, једном од елемената консоцијацијске демократије, који се огледа у низу институција Европске уније попут Европског савјета у којем се налази по један шеф државе или владе сваке од чланица Уније. Слично је са Европском комисијом у којој дјелује 27 европских комесара, сваки из по једне од чланица Европске уније. Паритет међу државама, чланицама Европске уније, постоји и у Савјету Европске уније којег чине представници влада свих држава. Европски парламент чине парламентарци из свих чланица Европске уније. Паритет постоји и у другим, попут правних (Суд правде Европске уније), финансијских и безбједоносних европских институцијама. Вето као други битан елемент консоцијацијске демократије заступљен је у функционисању европских институција, а у појединим и гласање квалификованом већином, као што је случај са гласањем у Савјету Европске уније. Аутономија сегмената, као трећи елемент консоцијацијске демократије, у Европској унији постоји у виду националних држава. Велике коалиције се остварују у Европском парламенту кроз унутарблоковску или међублоковску сарадњу различитих партијских, идеолошки постављених групација.

ПЛУРАЛНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Босна и Херцеговина је у погледу религијских и националних подјела изразито плурално друштво. Њена историја обиљежена је религијским, националним, а умногоме и идеолошким сукобима, посебно у периоду Другог свјетског рата. На овом простору преплићу се ислам и хришћанство (православље и католичанство). Међутим, Босна и Херцеговина је периферија, како ислама, тако и православља и католичанства. То је умногоме допринијело њеној конфликтној прошлости. Ратови између великих религија, то јест цивилизација, одвијају се како примјећује Семјуел Хантингтон на њиховој периферији, на „крвавој линији сукоба цивилизација”, а Босна и Херцеговина је управо то (Huntington 2000, 230).

О значају религије у политици и друштвенима подјелама, те у процесу конституисања нација у Босни и Херцеговини, Милорад Екмечић пише: „Религија као вододелница нације се није могла сузбити у условима општег заостајања развоја Балкана у социјалном и културном погледу. И у временима доминације југословенске идеологије, религија за јужнословенске народе остаје увек доминантни 'ancien depot'. То је основа од које се увек полази од почетка. Не само програми политичких странака, велике декларације преломних историјских времена, него начин понашања верника разних религија је увек диоба на рачун других религија и веровања. Не само програми политичких групација, социјалних слојева и влада, него начин мишљења на вечерним седељкама да се убије дуго зимско време, оптерећено је амбисом религиозне подјеле” (Екмечић 2007, 201).

На овом трагу Мирољуб Јевтић закључује: „Највећа разлика између три југословенске етничке заједнице, Срба, Хрвата и Бошњака, јесте религијска. Скоро да су сви Срби православни, сви Хрвати римокатолици и сви Бошњаци муслимани. Мењање религије у прошлости је значило мењање нације; када су православни Срби мењали веру прелазећи у ислам, стварали су претпоставке да се данас трансформишу у Бошњаке. Исто се десило и са Хрватима” (Jevtić 2008, 171).

У Босни и Херцеговини постоје и друге подјеле попут идеолошких али оне имају другоразредан значај. Једини снажнији утицај идеологије био је у вријеме грађанског рата између Партизанског и Равногорског покрета. Овај је сукоб имао дугорочне посљедице

по, прије свега, српско национално јединство и тек је дјелимично саниран у протекле три деценије. Изразита плуралност у Босни и Херцеговини имала је посљедице по политику. Још су прве партије формиране у вријеме Аустроугарске монархије имале јасан религијски и национални предзнак (Imatović 2007, 159–299). У вријеме владавине Савеза комуниста Босне и Херцеговине (1945-1990) постојала је једнопартијска монолитност која је идеолошки искључивала национално и религијско сегментирање. Међутим, обновом вишепартизма у први план долазе национално одређене партије и то је карактеристика партијског система Босне и Херцеговине до данас (Simović 2019, 243–261). Због своје плуралности, недовољно развијене политичке културе, одсуства договора национално-партијских елита око базичних питања државности и државног уређења, недостатка консолидацијских механизма заштите сегмента подијељеног друштва и иностраног интервенционизма десио се рат (1992-1995) који је завршен Споразумом из Дејтона (видјети детаљније у: Kasapović 2005; Antić i Kecmanović 2016; Simović 2019; Kecmanović, Vranješ i Budimir 2021).

Коначни резултат био је стварање сложеног политичког система који има елементе институционализоване консолидацијске демократије о чему је прва писала Мирјана Касаповић (Kasapović 2005). Тиме је Босна и Херцеговина добила уставни оквир по којем функционише више од двије и по деценије. Њен суверенитет је умногоме упитан због постојања Канцеларије високог представника за Босну и Херцеговину, снажног иностраног интервенционизма. Са друге стране, ово је посљедица унутрашњих сукоба између елита подијељеног друштва. Једна од кључних подјела је на актере који заговарају очување консолидацијске уставности и оних који желе да је промјене у правцу класичне представничке демократије. Ова подјела може да се опојми као сукоб између центрифугалиста и центрипеталиста. Прву скупину чине српски и хрватски, а другу бошњачки и грађански блок партија.

Босна и Херцеговина је кандидат за чланство у Европској унији. Међутим, често се њено државно уређење истиче као једна од препрека за улазак у Унију. Ова оцјена, неријетко потенцирана из саме консолидацијски обликоване Европске уније није тачна. Уставност Босне и Херцеговине није препрека њеном чланству у Европској унији, посебно јер и она почива на елементима консолидацијске демократије, као и неке од њених чланица (нпр. Белгија).

Међутим, антиконсоцијацијско и центрипетално опредјељене елите у Босни и Херцеговини желе да њен европски пут искористе како би остварили своје политичке циљеве. У томе им даје подршку и дио елита из Европске уније, чиме оне негирају своју политичку онтологију, чиме се политичка и теоријска стварност додатно усложњава. О овоме смо детаљније писали у нашим ранијим радовима (Simović 2022).

ЕВРОПСКА УНИЈА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА У КОНСОЦИЈАЦИЈСКОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ: ШТА МОГУ ДА НАУЧЕ ЈЕДНА ОД ДРУГЕ?

Консоцијацијска демократија у Европској унији и Босни и Херцеговини је, навели смо у уводу, али и у нашим ранијим радовима (Simović 2022), заједничка тачка и политичко-системска вриједност у којој се спајају два наведена простора и дају нам основу за њихову компарацију. Аутори попут Матијса Богардса (Bogaards 2021), Оливера Косте (Costa 2003) и Ендрју Кајзера (Kaiser 2002) оцјењују Европску унију као консоцијацијску демократију. Ово чине ослањајући се на Аренда Лајпхарта који је теоријски утемељио појам и логику консоцијацијске демократије. Осим као консоцијацијску демократију, дио аутора Европску унију посматра и из угла федерализма, дајући јој одређене хибридне квалификације или јој предвиђајући неминовну федерализацију.

Босна и Херцеговина је уставним аранжманом из Дејтона уређена као сложена етнофедерација чији облик владавине одговара моделу консоцијацијске демократије (видјети детаљније о карактеру политичког система и демократије Босне и Херцеговине у Marković 2012; Nešković 2013; Simović 2019, Simović 2022). Раније смо изнјели тврдње да је консоцијацијска логика уграђена у „европски модел политичког договарања и функционисања” и политичко-системски оквир Европске уније и Босне и Херцеговине (Simović 2022). Тиме полазимо од тезе да је консоцијализам, не само политичко-системско рјешење, већ и вриједност Европске уније и Босне и Херцеговине.

Међутим, оно што на први поглед теоријски спаја Европску унију и Босну и Херцеговину, а то је консоцијацијска демократија, дубљом анализом утврђујемо да их у практичној политици дијели. Разлог је тај што дио елита Европске уније, која почива, како

наводе теоретичари (видјети у Lijphart 2003, Bogaards 2021, Costa 2003), на бројним механизмима консоцијацијске демократије, неријетко покушава да кроз политику стварања „функционалне” Босне и Херцеговине измјени њен консоцијацијски обликован политички систем. Оваква политика одговара бошњачкој елити која бројношћу свог народа жели да оствари доминацију у условима класичне представничке демократије. То реалан сценарио и већ виђена појава у системима у којима нису постојали консоцијацијски механизми заштите мање бројних сегмената плуралног друштва. Оваква политика прави континуиране политичке кризе у Босни и Херцеговини и онемогућава јој да се политички стабилизује, консолидује демократију и проведе реформише у мјери у којој би задовољила критеријуме за приступање Европској унији (о наведеним тезама и закључцима видјети детаљније у нашем ранијем раду Simović 2022).

Босна и Херцеговина има далеко слабији индекс демократије него земље Европске уније (Indeks demokratije: BiH на 101. мјесту међу 167 земаља (Mondo) 2021), као и слабију политичку стабилност, али се захваљујући консоцијацијским механизмима уграђеним у бх-Устав демократија одржава као облик владавине скоро двадесет седам година. Критичари консоцијацијске демократије у Босни и Херцеговини заговарају став да је њено сложено етнофедерално уређење са елементима консоцијацијске демократије препрека њеној стабилности и функционалности (видјети детаљније научну расправу у текстовима објављеним у мостарском часопису Статус (2006-2013)).

Ово је погрешно тумачење које не одговара стварности. Босна и Херцеговина одржава демократију у мјери у којој јој то дозвољавају културно-историјско наслеђе, као и геополитичке околности. Политичку културу становништва у Босни и Херцеговини карактеришу елементи пароксијалне и поданичке свијести настале усљед мимикријског менталитета босанских чаршија у којима је политика одувјек била „ход по ивици плајваза”, дуготрајног робовања османској и касније аустроугарској империји, те животу у идеолошкој матрици никада суштински прихваћеног „братства и јединства” тоталитарног једностраначја Савеза комуниста. Са друге стране, у менталитету људи у Босни и Херцеговини постоји доза динарског пркоса, ината и слободарског духа. Контрадикторност и неспојиви културни обрасци, посебно религијски, били су и остали узрок бројних конфликта у Босни и Херцеговини. Због

тога је она уџбенички примјер потребе за успостављањем консолцијацијске демократије.

Међутим, иако је Споразумом у Дејтону дефинисан уставни аранжман консолцијацијског типа, уз неколико одступања попут постојања асиметричне етнофедерације и „изнуђеног пристанка”, ниво демократије у Босни и Херцеговини није на просјеку Европске уније или сличних консолцијацијски уређених држава попут Белгије. Међутим, нумерички посматрано степен демократије у Босни и Херцеговини не одступа пуно од степена демократија земаља са сличним ауторитарним наслеђем, каква је, на примјер, Бугарска. Њен индекс демократије се не разликује битније од Босне и Херцеговине, а хомогена је држава и нема консолцијацијске механизме уграђене у свој Устав. То значи да консолцијацијска демократија није разлог слабијег нивоа демократије у Босни и Херцеговини од европског просјека већ је то посљедица културно-историјског наслеђа а оно је недемократско. Да би се измјенио образац политичке културе и она довела у ниво партиципативне потребно је далеко више од три деценије колико је Босна и Херцеговина у процесу демократске транзиције.

Политичка стабилност је умногоме незадовољавајућа у Босни и Херцеговини. Разлог је тај што постоји радикални сукоб између национално-партијских елита, од којих бошњачка и грађанска желе укидање консолцијацијске демократије. Без обзира на такво стање ниједном није дошло до обнављања војних сукоба у Босни и Херцеговини, од потписивања Споразума из Дејтона до данас. Све то захваљујући постојању елемената консолцијацијске демократије. Постојање паритета, вета и аутономије сегмената примарно одржавају мир, контролишу сукобе и не дозвољавају рат. Да не постоји инострани интервенционизам и „цезаристичке” политике пројекције сукоба између доминантних нација у Босни и Херцеговини, ова држава би могла да се оствари као стабилна консолцијацијска демократија, за шта има одговарајуће политичке и теоријске претпоставке. Међутим, она је данас „држава-случај” и предмет бројних политичких експеримената. Сваки пут када се прихвати и употребљава логика консолцијализма и поштују се консолцијацијски механизми уставности тада Босна и Херцеговина показује висок степен стабилности. Обрнуто је када се у плуралном друштву Босне и Херцеговине негирају консолцијацијска логика и њена дејтонска уставност.

Европска унија и Босна и Херцеговина су хетерогени простори дубоко прожети консоцијацијском демократијом и децентрализованим формама политичког уређења што је својствено плуралним и постконфликтним друштвима, а оба су таква. Штавише, и Европска унија као надржавна творевина коју чине независне државе и Босна и Херцеговина као међународно призната држава своју интеграцију и консоцијацијске механизме у процесу конституционалног обликовања добијају тек после радикалних сукоба на својој територији. Европска унија заједништво и консоцијацијске механизме гради тек после Другог свјетског рата и у вријеме хладноратовске борбе у свијету, а Босна и Херцеговина после грађанског рата вођеног од 1992. до 1995. године. У оба политички обликована простора је логика консоцијацијске демократије одржала демократију и мир. То је највећи домет консоцијацијске демократије и због тога је њена научна и друштвена промоција као рјешења за плурална и постконфликтна друштва оправдана.

Највећу опасност по урушавање консоцијацијске демократије и мира у Европској унији и Босни и Херцеговини представљају политички и војни „упливи” споља. Ово се прије свега односи на атлантистичке политике предвођене интересима Сједињених Америчких Држава. То можемо да видимо и на примјеру актуелног сукоба у Украјини. НАТО-овско одржавање рата и притисак Сједињених Америчких Држава на европске лидере да одржавају сукоб у Украјини озбиљно нарушава европско јединство оличено у консоцијацијским механизмима консензуалности и избора рјешења која одговарају свима. Слично је са Босном и Херцеговином. Иностран интервенционизам урушава логику консоцијацијског договарања и рјешавања проблема уводећи Босну и Херцеговину у институционализоване парализе и могуће сукобе. Због свега наведеног ово истраживање има научни и друштвени допринос. Оно отвара простор за даља истраживања плуралних друштава, консоцијацијске теорије, њихову геополитичку димензију и политичку праксу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Antić, Čedomir, i Nenad Kecmanović. 2016. *Istorija Republike Srpske*. Beograd/Banja Luka: Nedeljnik/Službeni glasnik Republike Srpske.
- Bogaards, Matthijas. 2021. „The European Union: Consociational Past, Centripetal Future?” *Journal of Representative Democracy* 58 (3): 443–460. doi: <https://doi.org/10.1080/00344893.2021.1898459>.
- Braudel, Fernan. 1990. *Civilizacije kroz povjest*. Zagreb: Globus.
- Costa, Oliver. 2003. „The European Union as a Consociation? A Methodological Assessment.” *West European Politics* 26 (3): 1–18. doi: <https://doi.org/10.1080/01402380312331280568>.
- Diverže, Moris. 1966. *Uvod u politiku*. Beograd: Savremena administracija.
- Ekmečić, Milorad. 2007. *Dugo kretanje između klanja i oranja: istorija Srba u Novom veku*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Ford, Frenklin. 2005. *Evropa u doba revolucija 1780-1830*. Beograd: Clio.
- Furnivall, J. Sydenham. 1948. *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gudac, Žarko, i Miroslav Đorđević. 1997. *Politička istorija XIX i XX veka: svetska i nacionalna*. Beograd: Čigoja štampa i Fakultet političkih nauka.
- Hantington, P. Semjuel. 2000. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka*. Podgorica: CID.
- Hol, Timoti K. 2000. *Istorija sveta*. Beograd: Laguna
- Imamović, Mustafa. 2007. *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*. Sarajevo: Svjetlost.
- Jevtić, Miroljub. 2008. *Uloga religije u identitetu južnoslovenskih nacija u: časopis Godišnjak 2008*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Kaiser, Andre. 2002. „Alternation, Inclusion and the European Union.” *Sage Journal* 3 (4). doi: <https://doi.org/10.1177/1465116502003004003>.
- Kasapović, Mirjana. 2005. *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.
- Kecmanović, Nenad, Aleksandar Vranješ, i Željko Budimir. 2021. *Uspon jedne ideje: Sloboda i samostalnost Republike Srpske i uloga Milorada Dodika*. Beograd: Službeni glasnik.

- Lajphart, Arend. 2003. *Modeli demokratije: oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja*. Podgorica: CID.
- Lijphart, Arend. 1992. *Demokracija u pluralnim društvima*. Zagreb: Globus.
- Marković, Goran. 2012. *Bosanskohercegovački federalizam*. Beograd: Službeni glasnik. Sarajevo: Magistrat.
- Mondo. 2021. Indeks demokratije: BiH na 101. mjestu među 167 zemalja. Poslednji pristup 06.02.2023. <https://mondo.ba/Info/Politika/a1021893/Indeks-demokratije-BiH-na-101.-mjestu-medju-167-zemalja.html>.
- Mujkić, Asim. 2010. *Pravda i etnonacionalizam*. Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu i Fondacija Heinrich Böll
- Nešković, Radomir. 2013. *Nedovršena država*. Sarajevo: Fridrih Ebert Stiftung.
- Norris, Pippa. 2002. „Ballots not bullets: Testing consociational theories of ethnic conflict, electoral systems, and democratization.” In *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*, eds. Reynolds A., 206–247. Oxford: Oxford University Press.
- Reilly, Benjamin. 2001. *Democracy in Divided Societies / Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge: Cambridge University Press
- Simović, Vlade. 2019. *Narod, partije i demokratija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
- Simović, Vlade. 2022. „Evropske integracije Bosne i Hercegovine i logika konsocijalizma.” *Sociološki godišnjak*. Pale: Sociološko društvo Republike Srpske.
- Skaskin, D. Sergej, i Osip L. Vajnštajn. 2011. *Istorija srednjeg veka 1*. Beograd: Naučna KMD.
- Status, magazin za političku kulturu i društvena pitanja. (2004– 2013). Mostar: Dijalog.
- Udaljcov, A. Dimitrijević, Kosminski, A. Evgenij, i Vajnštajn, L. Osip. 2011. *Istorija srednjeg veka 1*. Beograd: Naučna KMD.
- Vels, H. Džordž. 2006. *Istorija sveta: svakome jasna istorija života i čovečanstva*. Beograd, Žabalj, Bor: Evro. Vukovljak. Bakar.

Vlade Simović*

Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka

Željko Budimir**

Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka

**THE EUROPEAN UNION AND BOSNIA AND
HERZEGOVINA - A CONTRIBUTION TO THE STUDY
OF POLITICS IN PLURAL SOCIETIES**

Resume

The subject of research in this paper is plural societies, the mechanisms of their political-system formation and functioning - concretely comparative research of plurality and consociational organization of the European Union and Bosnia and Herzegovina. The historical heritage of religious, national and ideological conflicts are the building blocks of the plural societies of the European Union and Bosnia and Herzegovina. In addition to the pronounced cultural-political plurality, the joint political-value point and basis of comparison between the European Union and Bosnia and Herzegovina is consociational democracy. The comparative analysis of plural societies and consociational democracy in the European Union and Bosnia and Herzegovina and the conclusions drawn in the paper contribute to the overall knowledge about plural societies and consociational democracy.

Keywords: Plural societies, consociational democracy, comparative analysis, European Union and Bosnia and Herzegovina

* E-mail address: vlade.simovic@fpn.unibl.org._

** E-mail address: zeljko.budimir@fpn.unibl.org._

* Овај рад је примљен 17. јула 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 27. новембра 2023. године.